

LINDEGAARDEN I KALUNDBORG DENS HISTORIE OG DENS EJERE

Af J. S. Møller.

I. Forhistorien.

Navnet paa den gamle Gaard, der ligger mod Vest i den gamle By — »Lindegaarden« —, kendes ikke længere tilbage end til lidt efter Midten af det 17. Aarhundrede. Da var ogsaa den første Længe i den nuværende skønne Gaard med de mange hvide Længer med røde Tage omkring to Gaardsrum opført. Og til Gaarden hører endnu den store, smukke gamle terrasseformede Have med dens Linde-, Morbær- og Elmetræer (Fig. 1).

Men har der ikke før det 17. Aarhundrede ligget en anden Gaard her, selv om dennes Mure forlængst helt er styrtet i Grus og udslettede? Dette Spørgsmaal skal her søges besvaret, selv om Svaret kun kan gives som et Sandsynlighedsbevis.

I 1170 og de nærmeste Aar derefter befæstede Esbern Snare Øvrebyen i Kalundborg og byggede Vor Frue Kirke. Til hans Fæstningsanlæg hørte vestre Forborg, som laa i det Vænge, der nu kaldes »Lindevænget«¹⁾ og som til 1907 har hørt til Lindegaarden.

Dette Vænge kaldtes tidligere »Taarnhaven«. Det nævnes saaledes 22. Oktober 1509²⁾. Den 25. Juli 1548 fik Anders Nielsen, Slotsskriver paa Kalundborg, Gavebrev for hans Livstid uden al Afgift (Brev ad gratiam) paa »Taarnhafve« og Strandgaarden, som laa udenfor Kalundborg, vesten op til den ferske Sø, som Jens Jæger

sidst havde i Væрге, »dog at han bygger og forbedrer den«³).

Den 26. November 1556 fik Kirstine, Anders Skrivers Efterleverske, Brev »paa Kronens Have, kaldet Tornhafue« udenfor Kalundborg, hvilken hun selv havde i Væрге uden Landgilde⁴). Den 4. Marts 1570 blev samme »Have« bortforlenet til Mads Skriver i Kalundborg, som aarlig skulde svare 1½ Pd. Korn (= 6 Pd. Byg) deraf til Slottet (d.v.s. til Kronen). Den 1. August 1582 fik Borgmester i Kalundborg Christoffer Faaborg Skøde paa »Kronens Vænge Thornhafue ved Kalundborg«. Vængget strakte sig da i Retningen Øst-Vest fra Søtaarnet til Byens Hestehave, i Retningen Nord-Syd fra Munkesøen til Byens Hestehave (d. e. den nuværende Lundevej). Til Gengæld tilskødede han Kronen sin »jordegne« Bondegaard (d. v. s. Selvejrgaard) i Asmindrup⁵).

Senere ejedes dette Vænge af Borgmester Peder Hansen, som den 11. Maj 1640 skødede det til Befalingsmanden paa Kalundborg Slot Hans Lindenov og dennes Arvinger. Det betegnedes da som »liggende vesten for Kalundborg, kaldet Tornhauge«⁶). Dette Vænge kom med ham snart til at høre til Lindegaarden.

Til Oplysning om de nævnte Stedbetegnelser, som gentagne Gange senere bliver benyttet, skal her anføres følgende: Den tidligere Munkesø, der nu er Eng, som hører under Kalundborg Slots Ladegaard (Kaalund Kloster), forsynede Gravene i Esbern Snares Befæstningsanlæg med Vand. Baade de Grave, som fandtes omkring vestre Forborg i Lindevænget, og de Grave, som gik rundt om østre Forborg, det senere Kalundborg Slot, samt de Grave, som forbandt disse Nord og Syd for Byen (Fig. 2). Munkesøen havde Afløb til Fjordens Indervig, „Houet“, gennem en dyb Grøft, der i sen Tid kaldtes „Lunderenden“, men tidligere har heddet „Aalekisterenden“⁷). Dette Navn tyder da paa, at der har været et større Aalefiskeri i Søen; bl. a. i et senere Skøde tales der da ogsaa om „Fiskeri udi Munkesøen“. Nu er Grøften rørlagt og overdækket. Den danner endnu Lindevængets Grænse mod Vest, langs hvilken Esbern Snares vestre Bymur gik.

Fig. 1. Lindegaarden med Omgivelser mod Vest, set fra Kirkens Midtertaarn. Fot. Nationalmuseet II, 1907. Bag Gaarden ses Lindevænget. Til v. for Vejen til Røsnæs: Strandvænget. Til h. for Vejen: Lundebakken. I Baggr. til v.: Gisseløre, til h.: Hestehaven.

Nordøst for Lindevænget laa Søtaarnet i det Hjørne, hvor nordre og vestre yngre Bymur stødte sammen. Det har været et svært, firkantet Taarn, hvis nedre Del nu er lagt fri. Det er, ligesom de tilstødende yngre Bynære og Kalundborg Slot, antagelig opført af Valdemar Atterdag, det maa i hvert Fald være ham, der byggede det svært befæstede Slot som Forstærkning af Esbern Snares østre Forborg. Ogsaa Erik Menved har dog forstærket Fæstningens Mure. Rester af Søtaarnet har været at se længe, det blev staaende helt op i det 18. Aarhundrede, og der kan næppe være Tvivl om, at Vængets Navn i 1509 og senere, „Taarnhave“, hidrører fra dette Taarn, der da ogsaa senere maa have gjort sig fremtrædende paa Stedet.

Vest for Lunderenden laa Byens „Hestehave“. Den har strakt sig op over Bakken mod Vest, hvis Navn nu er „Lundebakken“, mod Syd til Gisseløre, mod Sydvest helt til „Byens Mose“ (Jærnholt Mose), mod Nordvest til Raklev Sogns Skel. Hestehaven var tidligere, i Kong Hans' Tid, delvis bevokset med Træer ^{7b}), og denne lille Skov har sikkert heddet „Lunden“. Under dette Navn findes paa et Kort fra 1762 i Museet i Kalundborg angivet en ret stor Grund, der grænser mod Nord til Munkesøen, mod Sydvest til Hestehaven og mod Øst til Lindevænget (Fig. 5). Mulig er det denne Lund, der har givet Anledning til Byens Navn, da det kunde

være den Lund, hvor Allikerne (Alliken kaldtes „Kaa“) i særlig Grad har holdt til, saa den har faaet Navnet „Kaalund“. Den lille Lund, som nu ligger i Hestehaven, Ellinglund, er af sen Oprindelse.

Vi har ogsaa Efterretninger om en Gaard, som kaldtes »Taarngaarden«. »Then Mandag nest effther Sti. Michels Dag« (d. e. 1. Oktober) 1492 bekendtgjorde Birgitta Olofsdatter af Hammersted, at hun havde mageskiftet Kronens Gaard Dronningholm i Nordsjælland, dog med Ret til at bruge og beholde Gaarden de to førstkomende Aar, med »thet Kronene Torn« i Kalundborg, saa snart hun er fraflyttet forannævnte Gaard, med al kongelig Rente og rette Tilliggende, som Morten Siidfridz havde og at »beholde det i min Livstid uden al kongelig Tyng«^s).

I en Fortegnelse over Len fra Frederik d. I.s Tid (1523) nævnes foruden Kalundborg Slot, Sæbygaard og Len: »item (d. e. ligeledes) the try tornn (d. e. de tre Taarne) i Kallyngborg plege oc ware i forlenning paa tieniste i Dronning Dorrethis og Konning Hannssz tiidt«⁹). Dette maa være den »Thorngard«, som Peder Lauridsen 12. December 1504 nævnes som Ejer af¹⁰), og den »Torn-gaardt«, som Fru Hylle, Mads Lauridsens Efterleverske den 23. August 1529 fik Livsbrev paa kvit og frit mod at bygge og forbedre den, og naar hun var død, skulde Gaarden med hvad Bygning, der fandtes derpaa, komme uhindret i Kronen igen¹¹).

Men allerede den 26. August samme Aar fik Nis Jegerere (d. e. Jæger) Brev paa »Torn-Gaard«, »hvor han nu selv iboer«¹²). Samme Nis Jæger optræder ogsaa i følgende Aktstykke: Den 29. September 1552 gaves Stadfæstelse paa et Pergamentsbrev, som Anders Nielsen, Slotsskriver paa Kalundborg Slot, har fremlagt, og som er udgivet paa Kalundborg Byting Mandag efter St. Poulsdag conversionis (d. e. 28. Januar) 1544, lydende, at Peder Jensen [Byfoged i Kalundborg] efter kongelig Befaling lovlig har solgt og tilskødet Niels Jæger, Borger samme-

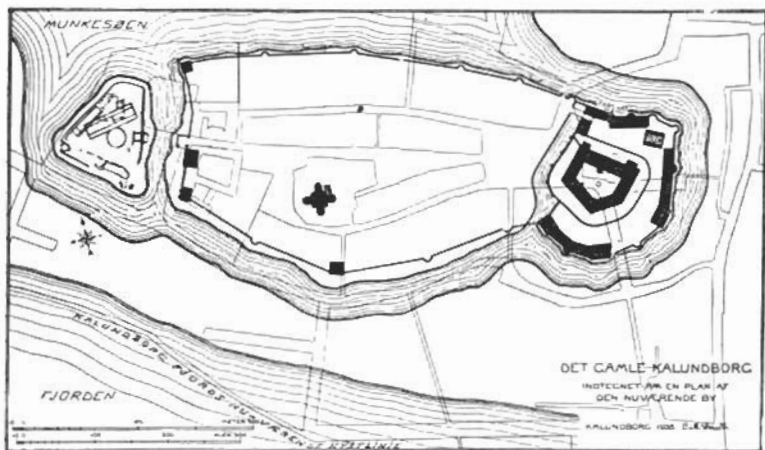

Fig. 2. Grundplan af det gamle Kalundborg, indtegnat paa en Plan af den nuværende By af C. M. Smidt. Til v.: Vestre Forborg. Til h.: Østre Forborg, Kalundborg Slot.

steds, en Jord og Grund i Kalundborg, hvorpaa fordom Fru Margrethes Gaard stod¹³). Hvor denne Gaard har ligget, er dog uvist, maaske paa den Plads, som nu skal omtales.

Taarngaarden nævnes atter 3. December 1591, da Borgmester og Raad paa Tønnes Søfrensens Børns Vegne til Valentin Klausen solgte Halvdelen af en Gaard, som var beliggende paa den søndre Side af Mellemgaden (d.e. Adelgaden), østen for Thorngaarden¹⁴). Ved dette vigtige Kildested er Taarngaardens Beliggenhed tydeligt betegnet, da den her omtalte Halvdel af en Gaard maa have ligget paa Pladsen mellem den nuværende Lindegaard og Kirken (Fig. 3). Paa Pladsen har sikkert bl. a. ligget de i et Skøde af 28. Marts 1727 nævnte »tvende øde Byggepladser næst østen for Lindegaarden imellem Algaden og de Fattiges Huse«, som maa være de Grunde, der blev købt til Lindegaarden i 1707 og 1708 (S. 89). »De Fattiges Huse« var sikkert de fem »fattige Boder«, som i 1601 skænkedes Byen og som laa i »Rykind«¹⁵); de var i 1697 blevet til

7 Huse, beliggende Sydvest for Kirken, de brændte da, men blev opbygget paany af den formuende Borgmester Thomas Jensen paa egen Bekostning¹⁶). Her laa i sen Tid lignende under Navnet »Rækken«. De er nu erstattet af ny Boliger for Aldersrentenydere.

Henrik Larsen mener, at den i 1591 omtalte Gaard, som Valentin Klausen købte en Part af, tidligere har tilhørt Jens Jæger, vistnok Niels Jægers Søn, og saaledes da kan have hørt til Taarngaarden (S. 40). Paa den Tid tilhørte sidstnævnte Gaard Sognepræsten i Kalundborg, Hr. Jørgen Jacobsen, som boede her og ikke i Præstegaarden, som 1616 siges ikke at have været beboet i Mands Mind¹⁷). Den 1. August 1582 gav Kongen nemlig Hr. Jørgen Jacobsen, Sognepræst i Kalundborg, som havde berettet, at der i den sydvestlige Del af Haven ved hans Gaard »Taarnegaarden« i Kalundborg fra gammel Tid havde staaet et Taarn, som nu var falden ned paa et lille Stykke Mur nær, Tilladelse til at lade dette Stykke Mur nedrive og bruge Pladsen til Udvidelse af sin Have, som han atter skulde skaffe bekvem Lukkelse¹⁸).

Den 27. Januar 1609 fik samme Præst, Jørgen Jacobsen, og hans Arvinger af Kongen Gavebrev paa den nederste Part af det Taarn, som stod i hans Gaard, 6 Alen højt beregnet fra Jorden, med den Grund, hvorpaa Taarnet var bygget. I Tilslutning hertil tillod Kongen i Skrivelse af 28. Januar samme Aar til Lensmanden Sten Brahe, at Borgmester og Raad maatte lade det gamle Taarn, som stod i Sognepræst Hr. Jørgen Jacobsens Gaard, nedbryde fra det øverste indtil 6 Alen over Jorden og siden anvende »det« (d. e. vel Stenene) til Byens eller anden deres Fornødenhed¹⁹).

Jørgen Jacobsen var født ca. 1544. Han havde vistnok været residerende Kapellan i Kalundborg, før han den 3. April 1572 kaldtes til Sognepræst her. Ca. 1588 blev han tillige Provst for Arts-Skipperinge Herreder. Han var gift tre Gange. Første Gang ægtede han den 13. Septem-

ber 1572 sin Formand Jørgen Braads Enke, Marine eller Maria Braad, født Hermeis, som var født i »Løven i Bra-brandt«. Hun fødte ham to Døtre, men Ægteskabets Varighed blev kun kort, da hun døde 10. August 1575. Han giftede sig anden Gang allerede Aaret efter, den 3. Juni 1576, med Kirsten Sørensdatter, som var en Datter af en Borger Søren Jensen i Kalundborg. Hun døde i Barselseng den 18. August 1578, samme Dag hun havde født en Søn, der kom til at hedde Søren og blev Præst i Aarby. Tredie Gang giftede han sig den 6. September 1579 med Anna Madsdatter fra Køge. Hun døde først 29. Maj 1625. I dette Ægteskab fødtes en Søn og en Datter. Selv døde han den 7. Januar 1617, hans Enke overlevede ham da i flere Aar.

Jørgen Jacobsen skal have været en ret fremragende Mand. Han udgav en Prædiken over Lensmanden Sten Brahes Hustru*). Han omarbejdede den gamle Provstebog for Arts-Skipperinge Herreder og fortsatte den til sin Død. Den fortsattes senere af andre, sidste Optegnelse er fra 1660. Den blev efter en Original udskrevet af Hr. Laurids Olufsen Kok 1684, der var Sognepræst i Ulstrup paa Røsnæs. Af denne har Langebek gjort et Uddrag**), hvoraf det, der vedrører Præstehistorien, er trykt i Ny Kirkehistoriske Samlinger. Den frembyder adskilligt af Interesse til Byens og Egnens Historie²⁰).

Historikeren og Digteren L y s k a n d e r har berømmet ham, han kaldte ham bl. a. »vir in divinis litteris bene versatus«. Hans Karakteristik skal dog her anføres i Oversættelse: Vel forfaren i Religionen, udmærket ved sjældne Aands- og Legemsgaver, veltalende og gudhengiven i sine Prædikener, forstandig og udholdende i sine Embedsforretninger, dernæst alvorlig og beskeden i det daglige Liv.

Beliggenheden af de i Skrivelserne fra Aarene 1582

*) Titlen er: „Ligpredicken offuer Frue Kirstine Holckis til Baritskow Begræffelse. Met en kaart Beretning om hendes Op-haff oc Herkom, Leffnet og gode Endeligt“. Kbhvn. 1599.

**) Ny kgl. Samling 974 A 40.

og 1609 omtalte to Taarne har ved C. M. Smidts Undersøgelser i Aarene efter 1907 kunnet fastslaaes. Fundamentet af et svært Taarn i Bymuren (den yngre Bymur) findes under og nær nuværende Lindegaards Vestlænges nordlige Ende. Det er det Taarn, som i 1609 endnu havde en betydelig Højde. Og Fundamenter af et andet Taarn findes under det Hjørne, hvor Lindegaardens Vestlænge og Sydlænge støder sammen²¹⁾ (Fig. 2 og 3). Sidstnævnte er sikkert det i 1582 nævnte Taarn, der allerede da var faldet ned paa et lille Stykke nær. Det kan næppe være tvivlsomt, at den Gaard, som da med Sikkerhed har ligget paa Lindegaardens nuværende Grund, har faaet sit Navn »Taarnaarden« fra de 1582 og 1609 nævnte to Taarne (S. 42) eller vel snarest fra det Taarn, der laa mod Nord, da det længst havde beholdt en betydelig Højde. Sammenligningsvis havde Lindegaardsvænget sikkert faaet sit ældre Navn »Taarnhaven« fra Søtaarnet.

Naar Vilh. Lorenzen har fremsat den Anskuelse, at denne Taarnaard har ligget Syd for Kirken i Præstegade²²⁾, er dette sikkert ikke rigtigt.

Ogsaa senere i det 17. Aarhundrede ejedes Taarnaarden af en Præst, nemlig Magister Valentin Christensen Køler. Han var født i Malmø den 18. December 1587. Han blev Student her 1612 og tog 1614 Baccalaurgraden. Den 15. Juli 1617 kaldtes han til Kapellan ved Vor Frue Kirke i København, og samme Aar tog han Magistergraden. I 1620 rejste han udenlands for at fortsætte sine Studier, og han kaldtes 10. November 1622 til Sognepræst i Kalundborg, hvor han tillige blev Provst. En af hans Døtre blev gift med Biskoppen i Trondhjems Stift, Dr. Erich Erichsen Pontoppidan. En Ligprædiken, som han holdt over Lensmanden paa Kalundborg Slot, Kai Rantzau, blev trykt 1626*). Han døde 4. Juli 1649. Det

*) Titlen er: „Øffrigheds Speyel: som findes i den CI Kong Davids Psalme, fremsæt den 15. April Anno 1623 i Vor Frue Kircke udi Callundborgs Slot, hans adelige Lig bleff sørgeligen nedsat“. Kbhvn. 1626. 40.

